



**JISMONIY MADANIYAT NAZARIYASINING RIVOJLANISH
DAVRLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10720138>

Usmanov Nematullo Akmalovich

Farg`ona davlat universiteti O`qituvchisi

ANATATSIYA

Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasining rivojlanishi bir necha davrlarni o`z ichiga oladi.

Birinchi davr – inson o`zining ijtimoiy faoliyati davomida harakat-faoliyatini organizmga ta`siri xakidagi eng dastlabki (emperik) bilimlari (Ponamarev. N.I. 1975). Eng dastlabki emperik bilimlarning tuplanishi “mashqlanganlik” ning foydasini sezib, ma`nosiga yetish va tajribasini o`zlatish usullarini anglashga imkon yaratdi. Bu “jismoniy mashqlar” ning va “jismoniy madaniyat” ning paydo bulishi uchui sharoit yaratilishida omil bo`lib xizmat kildi.

Kalit so`zlar

davr, Ikkinchi davr, madaniyat, YUnoniston, ijtimoiy faoliyat, emperik.

Ikkinchi davr- jismoniy madaniyat jarayonida kullanila boshlagan birinchi uslubiyatlarning yaratilishi – kadimgi YUnonistonda kuldorlik davlati davrini va O`rta asrni o`z ichiga oladi (G.D. Harabuga, 1974). Jismoniy madaniyatdagi bu uslublar, tajribalar orqali vujudga keltirilgan bo`lib, filosoflar, pedagoglar, vrachlar odam organizmi faoliyati qonuniyatlarini xali bilmasligi sababli jismoniy mashqlar ta`siri mexanizmini tushuntira olmas, shunga kura jismoniy mashqlar bilan shug`ullanishning foydasini tashki natijalarga qarab baxolardilar. YUnonistonning jismoniy madaniyat uslubiyati aytarli darajada ma`lum edi. U mavjud vositalar va uslubiyatlarni kuch, chidamlilik va boshqa harakat sifatlarini rivojdantirish uchun ularni yagona tizimiga birlashtira olgan edilar.

O`rta asrning o`rtalarida uslubiyatlarining xillari ortdi. Gimnastika, so`zish, uyinlar, kamon otish, otda chopish, kilichbozlik buyicha dastlabki kullanmalar paydo buldi. Ajdodlarimiz Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino. Abu Rayxon Beruiylarning tan madaniyatsiga oid ilmiy dunekarashlari vujudga keldi (Usmonxujayev T.N. 1995).

Uchinchi davr – jismoniy madaniyat xakidagi nazariy bilimlarni intensiv tuplanishi Uygonish davridan XIX asrning oxirigacha bulgan davrni o`z ichiga oladi. Inson madaniyatsi, uni o`qitish, davolash xakidagi fanning rivojlanishi filosoflar, pedagog va vrachlarning jismoniy madaniyat muammolariga e`tibor kila



boshlashlari davri, jismoniy madaniyatning moxiyati xakidagi falsafiy, pedagogik va tibbiy ma'lumotlarning, bilimlarining vujudga kela boshlagan davri. Bu ma'lumotlar xali turlicha edi, chunki ko'pincha usha davrda mustakilrok sanalgan filosofiya, peda gogika, meditsina, fanlari tarkibida voyaga yetar edi. Yul-yulakay, ammo zarur bulgan darajada bunday ilmiy fanlarning vakillari ko'pincha o'z muammolarini jismoniy madaniyatning rolini xisobga olmay xal qilish mumkin emasligini tushuna boshladilar. YAngilanish davridayek pedagog-gumanistlar va xayeliy sotsialistlar jismoniy madaniyatsa bir butun tar biyaning majburiy qismlardan biri deb karay boshladilar.

Jumladan, shvetsariyalik demokrat pedagog I. G. Pestalotssi tomoni dan (1746-1827)

bolalar harakat qobiliyatini rivojlantirish uchun to'zilgan jismoniy mashqlar tizimini yaratishdagi buginlar(sustavnaya) gimnastikasi umumiy pedagogika nazariyasi ichida alohida urinni egallaydi.

Madaniyatning mazmuni ochildi va unda jismoniy madaniyatning urin aniqlandi xamda shaxsni har tomonlama rivojlantirish yullari belgilandi.

Aynan shu davrda jismoniy madaniyat nazariyasiga asos solindi deb xisobga olinib, shu soxa buyicha ilmiy farazlar va bilimlar tuplanishi orqali mustakil fan sifatida ajralib chikdi.

Turtinchi davr - XIX asrning oxiridan ilmiy va o'quv fani sifatida jismoniy madaniyatning nazariyasi va metodikasi shakllana bordi. Bu davrning xarakterli tomoni shundaki, fan sifatida jismoniy madaniyat jamiyat hayotining boshqa jabxalariga xam ta'sir kursata boshladi. Jismoniy madaniyat soxasi nazariyasi olimlaridan biri Petr Fransevich Lesgaft (1837-1909) o'zining tarix, anatomiya, pedagogika, antropologiya, jismoniy madaniyat metodikasiga oid asarlari bilan hozirgi zamon jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi mustakil ilmiy - nazariy va o'quv fani (predmeti) ekanligini ilmiy-amaliy isbotladi.

Byoshinchi davr- rivojlangan mamalakatlar va sobik shurolar davlati olimlarining izlanishlari davri bo'lib, fanning intensiv rivojlanishi materialistik dialektikaga asoslangan xolda usha davrda progressiv xisoblangan metodlarga tayanib amalga oshirildi.

Jismoniy madaniyat muammolarini kompleksli xal etishda butun bir olimlar jamoalari, mutaxassislashtirilgan ilmiy va o'quv muassasalari samarali mehnat kildilar. Amaliy materiallarning mulligi, yangi konu niyatlarning ochilishi, dastlabki yagona jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasining differensiyalanishiga olib keldi. YAngi maxsus fanlar "Jismoniy madaniyatni tashkillash va boshqarish", "Jismoniy mashqlar biomexanikasi", "Sport psixologiyasi", "Sport metrologiyasi", "Sport fiziologiyasi", "Davolash jismoniy madaniyatsi", "Jismoniy mashqlar gigiyenasi" va boshqalar ajralib chikdi.



YUqoridagi fanlarning ayrim soxalari qator aralash fanlarning bilimlaridan keng foydalanish lozimligini kursatdi. Masalan, bolalarning sport mutaxassisligi muammosi – bu faqatgina sport pedagogikasi muammosigina boʻlib kolmay, ijtimoiy, psixologik, sotsiologik va biologik muammolardir. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kursida pedagogik jarayon muammolarini umumiy psixologiya, pedagogika, fiziologiya va boshqa fanlarning dalillarisiz tula izoxlab, isbotlab bulmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Xasanova G. I. Q. Integrativ yondashuv asosida maktabgacha taʼlim yoʻnalishi tarbiyachilarining pedagogik qobiliyatlarini takomillashtirish //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 12. – C. 826-830.

2.Hayitov A., XoʻShboqova F. Integrativ yondashuv asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kommunikativ madaniyatni shakllantirish //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B7. – C. 1028-1034.

3.Toshtemirova S. A., Ilmurodova F. S. INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TASHXISLASH ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – C. 1030-1041.